

Az adósságválság csapdája

MÉSZÁROS KLÁRA

II. rész

Az MTA Világgazdasági
Kutatóintézet főmunkatársa.

„Nem kevés nép, főként a legszegényebb nemzetek, olyan adósságteher alatt görnyednek, melyeknek visszafizetése gyakorlatilag lehetetlen. Teljesen világos, hogy bármely nyelvű, fajú, nemzetiségű s vallású népek sikeres együttműködése nélkül lehetetlen igazi haladást megvalósítani (...) meg kell teremtenünk a nemzetközi szolidaritás és együttműködés új kultúráját, melyben mindenki — főleg a gazdag országok és a magánvállalkozók — felelősséget vállal egy olyan gazdasági modellért, mely minden embernek javára szolgál.”¹

A nemzetközi finanszírozás és segélyezés terén meglehetősen szerény eredmények születtek az utóbbi évtizedekben. A fejlett országok többsége még annak a kötelezettségének² sem tesz eleget, amelynek értelmében a szegény országok megsegítésére fordítja nemzeti jövedelmének 1, később már csak 0,75%-át. Az elszegényedés és eladósodás növekvő mértéke azonban nem kezelhető csupán gazdasági kérdésként. Sokkal többről, alapvető etikai problémáról van szó.

Jelenleg 1,3 milliárd főre becsülik a mélyen a szegénységi szint alatt élők számát a világban, kiknek naponta meg kell küzdeniük az életben maradásért. Az emberiség és könyörületesség, ebből a dimenzióból, túlságosan szubjektív kategória ahhoz, hogy sikeresen vehesse fel a harcot az igazságosság helyreállításáért. Mikközben elvtelen hivatalnokok meglophatják, presztízs beruházásokra fordíthatják a külföldi kölcsönöket, a legszegényebbeket sújtó adósságteher olyan emberek sokaságának életét és méltóságát veszélyezteti, akiknek beleszólásuk és hasznuk sincs ezekben az ügyletekben. Az egy főre eső külső adósság mértéke például Zambiában, beleértve a gyermekeket is, 750 USD, az egy főre eső éves jövedelem pedig alig haladja meg a 250 USD-t.

A világ valamennyi meghatározó erőközpontja elismeri azt, hogy a kialakult helyzet drámai és ezen változtatni kell. Az alkalmazandó terápia azonban érdekcsoportonként változik. A nemzetközi pénzügyi intézmények kiindulási pontját a segítség és befolyásuk növelésének összekapcsolása képezi. Ez azonban nem zárja ki, mint azt az IMF hét pontos csomagterve is mutatja, az erőfeszítések tiszteletreméltóságát:³

1. A szegénységi szint alatt élők száma a fejlődő országokban legalább felére csökken 2015-ig.

¹*Incararnationis*

Mysterium. II. János

Pál pápa bullája a

2000. év nagy

jubileumáról. Budapest,

1999, Szent István

Társulat, K. 23.

²Az UNCTAD az az

ENSZ Kereskedelmi és

Fejlesztési

Konferenciáján 1964-ben

fogadták ezt el.

Egy lehetséges kiút

³*Seven Pledges on*

Sustainable

Development.

Washington,

IMF Graphics, 2.

2. Az alsó fokú oktatás a világ valamennyi országában általánossá válik 2015-ig.

3. A nemek közötti egyenlőség jegyében 2005-re tartják megvalósíthatónak azt, hogy a nők, a férfiakkal azonos arányban vehetnek részt az általános és középfokú oktatásban.

4. Az újszülöttek és az 5 éven aluli gyermekek halandóságát a fejlődő országokban az 1990. évi szint kétharmadával csökkentik 2015-ig.

5. A szülő anyák 1990. évi halálozási rátája háromnegyedével csökken 2015-ig.

6. Az egészségügyi alapellátás oly mértékben bővül, hogy a világ országainak valamennyi rászorulója részesülhet majd gyógykezelésben.

7. 2005-ig kell kidolgozni a fenntartható fejlődés nemzeti stratégiáit, amelyek alapján a természeti erőforrások csökkenő tendenciája visszafordíthatóvá válik nemzeti és globális szinten egyaránt.

A Nemzetközi Valutaalap pontjai tételesen nem foglalkoznak az adóssággal, de a program megvalósíthatósága nagymértékben függ az eladósodottság mindenkori mértékétől. A társadalmi, gazdasági fejlődéshez szükség van erőforrásokra, amelyben a szegény és eladósodott országok nem bővelkednek. Emiatt az adósságtörlesztésre fordított összegek a belső fejlesztéstől vonják el a lehetőséget. Ez újabb kölcsönökhöz, újabb eladósodáshoz vezet, amelynek köréből kitörni egyre nehezebb. Ez a kilátástalanság készítette az egyházakat arra, hogy felemeljék szavukat a probléma megoldása érdekében.

A katolikus egyház 1991-től a kontinentális zsinatok sorozatával készült fel 2000 jubileumi évére. A kontinensek sajátos helyzetének és az egyetemes egyház közös feladatainak megvitatása sorában a globalizáció és a szegénység kérdése is helyet kapott. Érintettsége folytán a legszegényebb és a leggazdagabb kontinens — Afrika és Amerika — szentelt legtöbb figyelmet a szegény országok eladósodásának.

A jubileumi 2000. év új kezdetet jelenthet a régi hibák helyrehozásával. II. János Pál pápa ennek a gondolatkörnek jegyében szorgalmazza a szolidaritásnak ezt a formáját.

Az igazságosság mindenek előtt

Az adósság elengedése azonban ütközik az üzleti morállal. A katolikus tanítás szerint is elfogadott morálisan az olyan pénzkölcsönzés, amely a hitelező és a kölcsönző tisztességes megállapodására épül. A kialakult helyzet azonban meglehetősen ellentmondásos. A „csere igazságosságából” következik az a feltételezés, hogy az adósságot — a magánszemélyeknek és az országoknak is — meg kell fizetni. Kialakulhat azonban olyan helyzet, amikor ez a feltétel érvényét veszíti. Amikor például egy ország képtelen visszafizetni adósságát úgy, hogy az egészségügyre, oktatásra, élelmezésre, lakásra és más alapvető szükségletekre fordított kiadásait ne kelljen a kritikus szint alá csökkentenie, akkor ez a körülmény kivételesnek tekinthető. Az „elosztás igazságossága” és a „szociális igazságosság” összefüggésében kell értelmezni tehát a „csere igazságosságát”. Az „elosztás igazságosságából” kindulva szükséges felmérni azt, hogy miként alakul azoknak a sor-

sa, akik a legalapvetőbb szükségleteiket sem tudják kielégíteni. Az adósság, a társadalmi, gazdasági és politikai intézményrendszer fejlődésének gátjaként, érinti a „szociális igazságosságot” is, mivel megfosztja az egyént annak lehetőségétől, hogy beleszólhasson jövője formálásába. II. János Pál pápa⁴ tudatában van annak, hogy az eladósodott országok vezetői többnyire felelősek a kialakult helyzetért, de tudja azt is, hogy már a kamatok is olyan terhet jelentenek a szegény országok számára, hogy a törlesztésre szánt összeget csak a társadalmi fejlődés, oktatás, egészségügyi ellátás és a munkahelyteremtő alapok terhére lehet átruházni. A „csere igazságosságának” szűkebb értelmezése, ebből a megközelítésből, súlyosan megsérti az elosztás és a szociális igazságosság elvét.⁵

A hitelező országok kormányai, a multilaterális intézmények, a civil szervezetek és magánszemélyek korábban is próbálkoztak az adósságkönnyítés különféle módozataival, amelyek eredményeként jelentős összegeket töröltek a legszegényebb országok adósságából. A jövő fejlesztési segélyei pedig elvileg nem terhelhetők meg az adósságkönnyítés költségeivel. Átfogó rendezést azonban csak a makrogazdasági helyreállítás eredményezhet, amelynek középpontjában a strukturális és társadalmpolitikai reform áll. Olyan pénzalapok mobilizálhatók ezáltal a szociális programok fejlesztésére, amelyek az oktatást és az egészségügyet szolgálják. A koncepció sikeres végrehajtásának esélyét nagy mértékben rontja, hogy a pozitív hatás csak hosszabb távon jelentkezik. A köztes időszakban pedig azok a reménytelen helyzetek mélyülnek és teremtődnek újra, amelyekben a túlélés esélye a minimálisra csökken. Egyre világosabbá válik, hogy a kiúttalanságból kilépni csak egy olyan egyszeri és radikális lépéssel lehet, mint a legszegényebbek adósságának teljes elengedése. Az ilyen gesztus, a korábbi jubileumi évek hagyományának megfelelően, az újrakezdés, a gazdaság fejlődési pályára való állításának lehetőségét adja meg.

Az adósságválság elemzése 1989 óta képezi témáját az egyházi fórumoknak. Az amerikai katolikus egyház ekkor bocsátotta ki körlevelét,⁶ amelyhez afrikai, európai és dél-amerikai püspökök is csatlakoztak saját felhívásaikkal a következő években.⁷ Konferenciák és rendezvények foglalkoznak ma már az adósságválság különböző aspektusaival. 1998-ban például az USA Püspökkari Konferenciája és a Seton Hall University szervezte közösen azoknak a vezető politikusoknak, akadémikusoknak, egyházi vezetőknek, az adós és kölcsönző országok aktivistáinak és a nemzetközi pénzügyi szervezetek munkatársainak találkozóját, amelyen erkölcsi szempontból vizsgálták meg a nemzetközi adósság kérdését. Az USA püspökke-re 1999-ben újabb állásfoglalást tett közzé⁸, amelyben a katolikus szociális tanítás fényében elemzik az adósságválság morális dimenzióját. A szakmai szempontból rendkívül felkészült és átfogó kiadvány hozzájárul ahhoz, hogy a világ dolgaiért felelősséget érző keresztények el tudjanak igazodni a probléma bonyolult útvesztőiben.

⁴*The Church in America (Ecclesia in America)*, Washington, US. Catholic Conference, 1999, 59.

⁵*A Jubilee Call for Debt Forgiveness*. A statement of the Administrative Board of the United States Catholic Conference. Washington, 1999, 14.

⁶*Relieving Third World Debt: A Call for Co-Responsibility, Justice and Solidarity*. (A Harmadik Világ adósságának könnyítése: felhívás a közös-felelősségre, igazságosságra és szolidaritásra), 2.

⁷II. János-Pál: *Tertio Millennio Adveniente*, 3.

⁸*A Jubilee Call for Debt Forgiveness*. (A jubileumi felhívás az adósság elengedésére.) A statement of the Administrative Board of the United States Catholic Conference. Washington, 1999, 28.

A nemzetállamok válságjelenségeinek többsége nem áll meg az országhatároknál. A globalizációs folyamatok nemcsak erősítik a szegény országok függőségi viszonyait, de továbbítják is a krízishelyzetet a világ távolabbi pontjaihoz. Az eladósodottság állapota sem tekinthető többé csak belügynek. A fejlettebb és gazdag országok ellenállóképessége természetesen nagyobb a begyűrző hatásokkal szemben. A negatív következmények súlya, például az adósság emberi ára, többnyire a legszegényebbeket terheli.

Az emberi méltóság

A katolikus szociális tanításnak meghatározó eleme az emberi élet és méltóság tiszteletben tartása. Az adósságpolitika és a nemzetközi gazdasági tényezők alakításában is alapvető követelmény ennek a szempontnak az érvényesítése. Nem menthet fel semmi az alól, hogy ne az életet védő, az emberi méltóságot és emberi jogot tiszteletben tartó megoldások részesüljenek előnyben.

A közös

A közös jó fogalmát sem szabad egyes emberek, illetve nemzetek körére szűkíteni. Csak olyan formái fogadhatók el az adósságkezelésnek a keresztény felelősség szellemiségében, amelyek a társadalom, tágabb értelemben a globális közösség egészének az érdekét szolgálják. Morálisan ebből az következik, hogy az intézkedéseknek ki kell terjedniük mindazon területre, amelyeken a kormányzatok nem tudak eleget tenni — az adósságszolgálati terhek miatt — a közösség javát szolgáló egészségügyi, oktatási és egyéb beruházási kötelezettségeinek. A marginalizálódó régiók adóssága áttételesen érinti a világ valamennyi országát, hiszen a folyamatok kezelhetetlenségével nemcsak morális értelemben sérül a globális közös, de gazdaságilag is destabilizálja a világot.

A szubszidiaritás

A külső adósság kérdése két ponton kapcsolható a katolikus szociális tanításban megfogalmazott szubszidiaritás követelményéhez.

a.) Az egyének, a családok és az önkéntes szövetségek tekinthetők annak az elsődleges kapcsolódási pontnak, amelyek egyben a társadalom alapegységét is képezik. Ez adja azt a struktúrát, amelyben az adott ország vagy régió civil társadalmának szegényekkel foglalkozó szervezetei, szakemberei és aktivistái részt vehetnek a hitelfelvétel és adósságszolgálat döntési folyamataiban úgy, hogy megjeleníthetik a leginkább rászorultak szükségleteit és érdekeit.

b.) A nemzetközi struktúrák képezik a szubszidiaritás másik lehetséges csatornáját. Az egyes entitások közötti kölcsönhatások erősödésével vált szembetünővé, hogy egyre több olyan probléma adódik, amellyel az egyének, a civil társadalom, de maguk az önálló nemzetállamok sem tudnak megbirkózni. Az okok a nemzetközi struktúrákban keresendők. Példaként említhető azoknak az eladósodott országoknak az esete, amelyek képtelenek a hiteles és stabil fejlődést beindítani a nemzetközi intézmények és mozgalmak kritikus szerepvállalása nélkül. A bretton woods-i rendszer meggyengülésével került előtérbe az új nemzetközi normák és struktúrák kialakításának igénye, amelyekben nagy felelősség hárul a globális gazdaság szereplőire, egyebek mellett, az

adósságválság ügyében is. A szubszidiaritás elve azonban csak úgy érvényesíthető, ha a nemzetközi intézmények és hitelező országok fokozottan ügyelnek arra, hogy a helyi kormányzatok és civil társadalmak legális szerepvállalása nélkül, még elvétve se lehessen az eladósodott országok jövője ügyében dönteni.

A szolidaritás

A szolidaritás jegyében személyesen II. János Pál pápa figyelmeztet arra a közös felelősségre, amelyet az adósok és hitelezők viselnek az adósságválság tisztességes és hatékony megoldásában. Félrevezető lehet az olyan leegyszerűsítés, ami csupán technikai és politikai okokkal magyarázza a kudarcot. Az adósságválság továbbgörgetése, magának a szolidaritás eszméjének jelentené a kudarcát.

A szegényekkel való azonosulás tesz csak képessé arra, hogy teljes mélységében táruljon fel az a nyomor és reménytelenség, amelyet a súlyos adósság okoz. A szegények melletti elköteleződés állítja a figyelem középpontjába azoknak a sorsát, akiknek nincs beleszólásuk, de még tudomásuk sem az olyan hitelkondíciókról, amelyek az adósságcsapdát felállították. A társadalom túlnyomó többsége számára a hitelek könnyebbség és előrelépés helyett, a terhek növekedését és a gazdaság marginalizálódását eredményezték.

Az USA szerepe

A világ egyetlen hiperhatalmaként az USA, mind az adósságcsapda, mind a humán fejlődés terén meghatározó szerepet játszik. Hitelezési gyakorlata és gazdaságpolitikája hozzájárult a válságok többségének kialakulásához. A világ egyik legnagyobb hitelezőjeként, birtokában van mindazon saját, politikai akarat szerint felhasználható forrásoknak, amilyenekkel a nemzetközi hitelező intézmények többsége nem rendelkezik. Ezáltal tehát nemcsak részt vállalhat, de élen is járhat az adósságválság oldásában, a szegénység és a torz fejlődés korrigálásában. Az észak-amerikai egyházak tevékenysége, a kormányzati szervekre gyakorolt nyomása ezért bír nagyobb súllyal más országokéhoz képest. Az egyetemes egyházhoz hasonlóan, az amerikai püspökkari konferencia sem vonja kétségbe annak a morális kötelezettségnek jogosságát, hogy az adósságot meg kell fizetni. Ugyanakkor egy más fajta elkötelezettséget is megfogalmaznak, amely szerint az adósság elengedése bizonyos esetekben morális kényszer. A törlesztés társadalmi árának mérlegelésével dönthető csak el, hogy a kétféle megoldás közül melyik a hiteles. A problémakör kölcsönzési ügyletre szűkítése, olyan feltételeket, kondíciókat, felhasználási szándékokat, a visszafizetés emberi következményeit hagyja figyelmen kívül, amely ismeretének hiánya az igazságosság elvével való visszaéléshez vezethet.

A cselekvés szükségessége

Az eladósodottság jelenségének megítélésében mutatkozó különbségek ellenére, senki sem vitatja a cselekvés szükségszerűségét. A kezelés módjára vonatkozóan alapvetően három megoldás kínálkozik:

- 1.) az „adós fizess” szellemében behajtani az adósságot;
- 2.) a már kipróbált adósságkezelési technikák alkalmazásával időlegesen vagy részlegesen könnyíteni az adósságterheken;

3.) a legszegényebb országok adósságát egyszeri aktus keretében elengedni.

A katolikus tanítás értelmében nem kétséges, hogy a harmadik megoldás látszik a leginkább elfogadhatónak. A világban zajló történéseket figyelve azonban nem árt óvatosan közelíteni a kérdéshez. A „jó kormányzat” eszméjének beemelése a hitelnyújtási kondíciók körébe, még nem garantálja a rossz társadalmi struktúrák és beidegződések gyors átalakulását. A stabilitás és átvilágíthatóság fenntartása még a fejlett demokráciákban is okozhat nehézséget, hogyan lehetne számon kérni akkor azoktól a törzsi vagy etnikai háborúkból éppen csak kilábaló társadalmaktól a „jó kormányzatot”, amelyek esetleg valóban próbálnak megfelelni a nemzetközi pénzügyi szervezetek feltételeinek? A visszarendeződés veszélye, a múlt és jelen kérdéseinek összefonódása miatt joggal feltételezhető, hogy a legszegényebbek adósságának feltétel nélküli elengedése nem hozná meg a kitérés lehetőségét. Ismert már korábban az a megkötéseket tartalmazó gyakorlat, amely meghatározza az adósságkönnyítéssel felszabaduló erőforrások felhasználhatóságának területeit. Leginkább ennek a gyakorlatnak továbbfejlesztése tűnik célravezetőnek. Amennyiben sikerülne végrehajtani a hitelek elengedése fejében azt, hogy az adósságnak megfelelő összeget ruházzanak be olyan területekre, mint az egészségügyi alapellátás, oktatás, egyéb szociális és infrastrukturális fejlesztés, valamint azt, hogy az új segély és hitelcsomagok kondicionálása az adott ország természeti, kulturális és gazdasági sajátosságaihoz igazítottan történjék, úgy az adósság eltörlése valóban a leginkább szigorúknak teremti meg az „emberi” élethez való jog alapját.

Az utóbbi évtizedek technikai forradalmával teremtődött meg annak a gyors átalakulási folyamatnak a feltételrendszere, amelyet összefoglalóan globalizációnak nevezünk. Az átalakuló világban a gazdasági érdekek dominálnak, aminek ellensúlyozására csak az együttműködés más területeinek erősítése ad lehetőséget. Az eladósodottság botránya mellett még számos olyan globális léptékű régi és új keletű jelenség keltheti fel az emberiség veszélyérzetét, amelyekkel megbirkózni csak közös erőfeszítéssel lehet. A népesedés, az élelmezés, a környezetrombolás, az urbanizáció ártalmi, a hagyományos társadalmi-gazdasági keretek bomlásának következményei, a migráció vagy az etnikai konfliktusok éleződése mind olyan feladat, amely megoldása elképzelhetetlen elszigetelt akciók keretében. A szűkebb és tágabb környezettel való törődés nemcsak önérdék, de morális kötelezettség is. A szociális tanításnak az élet és méltóság tiszteletére, a közös jóra, a szubszidiaritásra, a szolidaritásra, a szegényekkel való azonosulásra, valamint az igazságosságra vonatkozó elvei fejezik ki a teremtett világért érzett felelősséget, amelynek felvállalásával válhatunk valamennyien részeseivé az „új evangélizációnak”.⁹

⁹ *Apostolic Letter Tertio Millennio Adveniente*, Pope John Paul II, 1994. Pax Romana ICMICA — Final Statement. Washington, 1999, 10.